

Průvodcovské texty v historické retrospektivě: nástroj edukace, nebo ideologické manipulace?

Květa JORDÁNOVÁ; Martina INDROVÁ

ABSTRAKT: Studie mapuje vývoj principů a přístupů při tvorbě průvodcovských textů na zpřístupněných památkách, zejména v období druhé poloviny 20. století. Dále monitoruje zásadní faktory, které ovlivňovaly jak obsahovou formu sylabů, tak i jejich formální podobu. Zabývá se dopady změn po sametové revoluci do oblasti přepracovávání průvodcovských textů, kdy byly problematické a zavádějící pasáže často pouze vynechány nebo nahrazeny novými bez širšího kontextu či doplňujícího vysvětlení. Studie rovněž krátce reflektuje i současný stav v návaznosti na provedenou hloubkovou analýzu aktuálně platných průvodcovských textů a snaží se najít odpovědi na to, proč se i přes mnohokrát v minulosti vytykanou popisnost a nesrozumitelnost stále nedáří plošná změna v přístupu k těmto velmi účinným nástrojům edukace, jakými jsou průvodcovský text a prohlídka památkového objektu jako taková. Současné trendy v interpretaci dokládají, jak zásadní roli hraje osobnost průvodce, jeho erudovanost a prezentační schopnosti. Systematické profesní vzdělávání této cílové skupiny, která je v mnoha zemích licencovanou záležitostí, je pak další výzvou pro NPÚ.

KLÍČOVÁ SLOVA: syllabus; průvodcovský text; Národní památkový ústav; prohlídka; interpretace; vzdělávání; analýza

Guide texts in historical retrospective: a tool of education or ideological manipulation?

ABSTRACT: The article deals with the development of principles and approaches in the creation of guide texts in heritage properties, especially in the period of the second half of the 20th century. It also monitors the fundamental factors that influenced both the content of syllabi and their formal form. It deals with the effects of changes after the Velvet Revolution in the field of reworking guide texts, where problematic and misleading passages were often only omitted or replaced with new ones without a broader context or additional explanation. The study also briefly reflects on the current situation in connection with the in-depth analysis of currently valid guide texts. It tries to find answers to why, despite descriptiveness and incomprehensibility criticised many times in the past, a widespread change in approach to these very effective tools such as a guide text and a tour of the monument still fails. Current trends in interpretation demonstrate the crucial role of the guide's personality, erudition and presentation skills. Systematic vocational training of this target group, which is a licensed issue in many countries, is another challenge for the National Heritage Institute.

KEYWORDS: guide; heritage properties; tours; guide syllabus; visitors to heritage properties; interpretation

MOTTO: „... proto necestujeme, abychom hodně prošli, nýbrž hodně procítili...“

Ladislav Malý, 1897

Průvodcovský text je návštěvníkům skryté médium, neviditelný soubor jmen, letopočtů a událostí, které ožívají až s prvními slovy průvodce, vítajícího návštěvníky památek. Průvodce je tedy tím, kdo doslovně „vdechne duši“ jménům, letopočtům i událostem, tím, kdo na chodbách zpřístupněných objektů rozvíří pomyslný nános prachu a do jisté míry i zodpovídá za výsledný, těžce definovatelný pocit, který si návštěvníci z prohlídky odnesou. Jakkoliv je v tomto procesu jeho role nenahraditelná, ke svému vstupu do dějin památek potřebuje jasně strukturované, přehledné, z hlediska formální struktury i obsahové stránky kvalitní výchozí materiály:

syllaby. Průvodcovské texty jsou sice interní materiál správy zpřístupněných objektů, prostřednictvím průvodců ale promlouvají k obrovské cílové skupině návštěvníků a spolupodílejí se nejen na vnímání historických událostí, ale i na formulování role a významu kulturního dědictví v soudobých dějinách. Právě tento „širší kontext“ vzniku a formování průvodcovských textů v předešlých dějinných dekadách se stal předmětem zájmu předložené studie. Cílem studie je zmapovat vývoj přístupů k tvorbě průvodcovských textů od počátků cíleného zpřístupňování památkových objektů u nás a na vybraných obdobích postihnout zásadní principy přístupů k prezentaci památkových objektů, které se promítaly do koncipování sylabů pro průvodce.

Východiska a metodologický přístup

Příspěvek vychází z publikovaných pramenů i nepublikovaných archivních materiálů poskytnutých jednotlivými územními odbornými pracovišti i správami objektů, z obsahové analýzy průvodcovských textů vzniklých od 50. do 80. let 20. století uložených v knihovně GnŘ NPÚ¹ či poskytnutých správami objektů nebo bývalými průvodci. Cenným zdrojem informací jsou v neposlední řadě i vzpomínky a osobní materiály poskytnuté bývalými památkáři. V rámci rešerše byly reflektovány i vybrané archivní fondy pozůstalostí v Národním archivu a v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, které se ale ve většině zatím nacházejí ve stavu nezpracovaném, a představují tak informační potenciál k dalšímu podrobnému mapování tématu.² Pohled na historii psaní sylabů a postup

1

2

Obr. 1. Státní zámek Milotice, vstupní síň. Fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně. Foto: Rudolf Žabinský, 1974.

Obr. 2. Státní zámek Milotice, vstupní síň. Fotoarchiv NPÚ, ÚOP v Brně. Foto: Rudolf Žabinský, 1975.

né formulování jejich role v prezentaci historie a kulturního dědictví sice není tolik očekávaným metodickým návodem k psaní nových textů, přesto může při jejich tvorbě v mnohém přispět. Může napomoci k pochopení některých stále se opakujících shodných formálních znaků sylabů a tím i k jejich zachování, obměně či odstranění, může přispět k uvědomění si role, kterou sylaby v minulosti hrály, ať už se jedná o jejich roli výchovnou, osvětovou nebo manipulační v kontextu politické objednávky. Tento příspěvek by měl vést především k pochopení skutečnosti, že jakkoliv jsou průvodcovské texty při své více než sedmdesátileté existenci nezlomné, jedná se v obsahové rovině o médium křehké, podléhající nejen politickému tlaku, ale i společenské poptávce či módnosti.

Počátky průvodcovské činnosti, hledání formy a přístupů k průvodcovským textům

Zpřístupnění hradů, zámků a dalších památek má nejen na našem území, ale v rámci celé Evropy poměrně dlouhou historii. Pokud bychom hledali prvotní motivaci k zpřístupnění objektů, byt zatím vybrané společnosti, je nutné nahlédnout až do 16. století. Fenomémem reprezentujícím postavení rodové šlechty se staly sbírkotvorná činnost, stavební program zaměřený na výstavbu a vybavení zbrojnic, erbovních místností nebo sálů předků aj.³ Významné postavení měly tzv. kunstkomy a knihovny na šlechtických sídlech.⁴ Do všech těchto prostorů mohli nahlédnout výhradně hosté majitele, kterým tak bylo umožněno obdivovat historii, význam, moc a sílu šlechtického rodu. Reprezentace, nezbytnost zachování „dobrého jména“ nejen vlastníků, ale i celého rodu a předávání

tohoto poselství dalším generacím a veřejnosti byly vždy součástí smýšlení šlechty. Posun ve zpřístupňování částí objektů širšímu okruhu návštěvníků se na našem území odehrává v turbulentním 19. století a je nepochybně spojen s více faktory, včetně proměny životního stylu společnosti. V rámci četných modernizačních šlechtických sídel, podnícených módností romantického historismu i zvýšenými požadavky na „obyvatelnost“ objektů v moderním slova smyslu, se dříve využívané reprezentační místnosti stávaly pouze neobyvatelnou kulísou, často zpřístupněnou právě ve formě muzejní instalace. Prohlídky nashromážděných sbírek, instalovaných ve výše jmenovaných reprezentačních místnostech, probíhaly z dnešního pohledu v modu prohlídek tzv. muzejního charakteru a pro potřeby příchozích vznikaly knižní (či turistické) průvodce reprezentačními zámeckými interiéry. Z dochovaných knižních průvodců⁵ můžeme vyčíst nejen historii objektu samotného a rodové souvislosti, ale i charakter sbírek a jejich původ, popis jednotlivých předmětů, rozmištění v prostoru apod. Mimo zřejmé výpovědi svědčí tyto zápisy i o muzeální neměnnosti interiérů a jejich jasné funkci.⁶ Pokud byl určen doprovod návštěvníků, nacházel se zřejmě v pozici přihlížejícího bez doprovodného komentáře tzv. „klíčníka“, nebo v pozici komentátora, podávajícího informace k jednotlivým exponátům. Mezi propagátory zpřístupňování zámeckých sbírek a rodových obrazáren patřili v domácím prostředí kupříkladu Max Dvořák, Jiří Guth Jarkovský nebo Zdeněk Wirth. Přínos takto otevřených hradozámeckých objektů shledávali především v rovině osvětové.⁷

Podle množství dochovaných, resp. dohledaných písemných pramenů musíme konstatovat, že z období do 50. let 20. století máme jen velmi omezený studijní materiál. Z nejranějšího období, do poloviny 19. století, je sice v *Metodice průvodcovské činnosti na hradech, zámcích a dalších zpřístupněných památkách*

■ Poznámky

1 Analýza obsahu a formy průvodcovských textů byla zpracována v rámci výzkumného projektu NAKI II. „Prezentace a interpretace historického prostředí jako nedílná součást kulturní výchovy a vzdělávání v čase nových médií a tzv. tekuté modernity“ (DG18P02OVVO49). Blíže k analýzám viz Jakub Jareš – Veronika Večeřová, A vpravo vidíte intarzovanou komodu... Formální a obsahová analýza sylabů Národního památkového ústavu, *Zprávy památkové péče* LXXXI, 2021, č. 1, s. 3–9.

2 Příkladem může být osobní fond metodičky Jiřiny Doubnerové (1922–2005), který je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, depozitáři v Litoměřicích – fond Doubnerová Jiřina č. 590003, či fond Státní ústav památkové péče a ochrany přírody uložený v Národním archivu.

3 Užité tvarosloví, budování zbrojnic, sálů předků aj. Více Olivier Chaline, Sály předků na zámcích Království českého, in: Václav Bůžek (ed.), *Šlechta raného novověku pohledem českých, francouzských a španělských historiků*, *Opera historica* 13, České Budějovice 2009, s. 5–21.

4 Mezi ty nejznámější patří např. kunstkomora a knihovna Petra Voka z Rožmberka. Více k tématu Jaroslav Pánek, *Poslední Rožmberk*, Praha 1996, s. 140–155, nebo Eliška Fučíková, Rožmberská kunstkomora, in: Jaroslav Pánek (ed.), *Rožmberkové*, České Budějovice 2011, s. 614–615.

5 Viz dále.

6 Poměrně zevrubný pohled na způsob instalace a koncepce hradního muzea přináší článek Zdeněk Wirth, *Museum na Karlštejně*, *Památky archeologické* XXXII, 1921, č. 3–4, s. 242.

7 Marek Krejčí, *Hrady a zámky v Čechách: k prehistorii turistického průmyslu*, in: *Proměny dějin umění. Akta druhého sjezdu historiků umění*, Dolní Břežany 2007, s. 108–109.

3

Obr. 3. Skupina pionýrů na prohlídce zámku v Náměšti nad Oslavou v 70. letech 20. století. Fotoarchiv SZ Náměští nad Oslavou.

Národního památkového ústavu deklarována existence průvodcovského textu pro expozici zpřístupněnou Eduardem Clam-Gallasem na hradě Frýdlant, jehož autory měli být Karel Jaromír Erben a Georg Wirkner, chybí však jakékoliv indicie, které by materiál pomohly blíže identifikovat.⁸ V tomto případě je tedy možné pouze parafrázovat výňatek z textu Naděždy Kubů, objasňující jednu z funkcí domnělého spisu, tedy: „... důležité bylo správně historicky prezentovat zejména památky na Albrechta z Valdštejna, aby nebyli návštěvníci mystifikováni v pravosti jejich interpretace v zájmu atraktivity výkladu.“⁹ V důsledku faktické absence průvodcovských textů z tohoto období představují cenný materiál především již zmíněné knižní průvodce po hradě, zámcích a jejich okolí. Otázkou zůstává, zda tedy vůbec průvodcovské texty v dnešním slova smyslu existovaly, zda měly své opodstatnění... Tezi o návštěvnících vybavených pouze informacemi z turistických průvodců a intuitivně vedených prohlídkách podporují i úryvky z nich, např.: „Budiž spisek ten přívětivě přijat, budiž četným navštěvovatelům velezajímavého hradu Žlebského poučující a bavící průvodce.“¹⁰ Doklad starší praxe na objektech do jisté míry reflektuje i němý film Olafa Laruse-Racka *Noc na Karlštejně*¹¹ z roku 1919, kde zjevně kastelán provází návštěvníky památkou.

Hodnotným zdrojem informací jsou knižní

průvodce, které lze v následujících dekadách porovnat s průvodcovskými texty, např. *Das Schloß Friedland in Böhmen, und die Monumente in der Friedländer Stadtkirche*¹² z roku 1818, již zmíněný průvodce *Hrad Žleby ve východních Čechách*¹³ z roku 1888 či *Křivoklát, průvodce po hradě a jeho okolí* Antonína Busse vydaný v letech 1889 a 1922 aj.¹⁴ Dochované publikace mají takřka jednotnou strukturu vycházející z logiky věci, tedy z předpokládaného pohybu návštěvníka po areálu a objektu. Po úvodu (anotace následujícího textu) poznává čtenář objekt nejprve v širších krajinných a vlastnických souvislostech, následuje popis stavebněhistorického vývoje hradu či zámku a posléze jsou popisovány zpřístupněné místnosti včetně architektonického tvarosloví a inventáře. Publikace jsou vybaveny situačním nákresem a fotografiemi včetně fotografií interiérů či informacemi o dostupnosti místa nebo o podmínkách, za kterých je objekt zpřístupněn.¹⁵ Jejich podoba, obsahová náplň i struktura v mnohém předjímá brožury představující turistům zestátněné objekty, které vycházely na konci 40. let a v raných 50. letech 20. století pod nakladatelstvími Orbis a Čedok.

Při srovnání těchto archaických průvodců s dochovanými „novodobými“ sylaby ze shodných objektů je zřejmé nejen přejímání celkové koncepce prohlídky (viz výše), ale jak napoví následující ukázka z textů pro prohlídku hradu Žleby z roku 1880 a 1980, i parafrázování jednotlivých pasáží.

„... mezi ozbrojenými rytíři, kteří na sloupcích stojí, jsou nad vlašským mramorovaným komínem krásně seřazené zbraně, tak v levo meče pro dvě ruce, z nichž jeden má jméno

Břetislav a druhý Oldřich, a které od těchto věvodů prý pocházejí. Dole tam uřízl meče plamenité a dřevce. Strany zdobí partyšany a halapartny rozličného tvaru, z nichž nejkrásnější má letopočet 1597.“¹⁶

„... při stěnách byla rozestavená slavnostní turnajová brnění, pocházející vesměs z 16. století. Nejrůznější štíty a střelné a sečné zbraně – kuše, kordy, palcáty, vojenské prapory a turecké prapory – kořist z bitev s Turky – byly uspořádány do dekorativních seskupení, tzv. trofejí.“¹⁷

V období konce 19. a začátku 20. století je vydáváno také velké množství knižních průvodců, které mají především v mládeži podnítit chuť cestovat, čímž se naplňuje nejen rovina poznávací a osvětová, ale cestováním se přirozeně utváří mysl mladého člověka a měla by se v něm dle dobového názoru probouzet ne-

■ Poznámky

8 Zmiňovaný text se nepodařilo dohledat ani ve spolupráci se správou objektu. Na absenci primárního pramene, jenž by tyto teze potvrzoval, upozorňuje i historik soustředící se na regionální dějiny Frýdlantska Milan Svoboda. Více Milan Svoboda, *Redernové v Čechách: nalézání zapomenutých příběhů* 16. a 17. věku, Praha 2011, s. 22.

9 Naděžda Kubů, *Historie průvodcovské činnosti*, in: Naděžda Kubů – Miloš Kadlec – Dagmar Faměrová – Jiří Holub – Petr Wagner, *Metodika průvodcovské činnosti na hradě, zámcích a dalších zpřístupněných památkách*. Praha 2014, s. 13. Zmínka o existenci průvodcovského textu je i v další metodice: Naděžda Kubů, *Typologie interiérové náplně na památkových objektech (památková instalace, muzejní a galerijní expozice)*, in: Milan Jančo et al., *Metodika tvorby interiérových instalací a reinstalací*, Praha 2011, s. 38.

10 Jan Hendrych, *Hrad Žleby ve východních Čechách. Jeho majitele, děje a památnosti*, Čáslav 1880 (dotisk 1890), předmluva.

11 Více Petr Hudec, *Obraz zpřístupňování památek v československém a českém hraném filmu a televizní inscenaci*, *The Journal of Culture* IX, 2020, č. 2, s. 12.

12 Franz Némethy, *Das Schloß Friedland in Böhmen, und die Monumente in der Friedländer Stadtkirche*, Praha 1818.

13 Jan Hendrych, *Hrad Žleby ve východních Čechách. Jeho majitele, děje a památnosti*, Čáslav 1880 (dotisk 1890).

14 Dále např. Antonín Poppr, *Hrad Bezděz v Bolešlavě*, 1881. – Jan Střelba, *Karlstein*, 1906 aj.

15 „Přístup do komnat hradu jest munificencí jeho jasnosti knížete každému navštěvovateli dovolen. Každý jen se obrátí na zámeckého kastelána, pana J. Wagnera, který vždy s největší ochotou navštěvovatele provede.“ Viz Hendrych (pozn. 13), Čáslav 1880 (dotisk 1890).

16 Ibidem, s. 37.

17 Průvodcovský text Žleby, autor neuveden, nepublikováno, 1980.

jen národní hrdost, ale také schopnost v budoucnu přispět k formování společnosti i na základě zkušeností, které cestováním nabyli: „... a my dosud jsme takovým národem ovládaným, poněvadž se bojíme ciziny, poněvadž nemáme odvahy a podnikavosti. Bezpečnou cestou k nápravě těchto žalostných poměrů jest právě pilné cestování naší mládeže. V tom jest naše spása, v tom jest naděje na lepší budoucnost! Na naší uvědomělé mládeži jest, aby dovršila, co v minulých desetiletích zdárně bylo započato. Avšak, má-li k tomu působivosti nabýti, nechť pilně cestuje, nechť nejprve pozná svoji vlast a pak nechť se dopodrobna seznamuje se společenskými a hospodářskými poměry v cizích zemích, u jiných národův. ... Takový význam pro budoucnost našeho národa má cestování mládeže!“ Tak promlouval v jedné z cestovatelských příruček z roku 1897 Vilém Kurz ke studentům, neboť „... četbou a studiem nabýváme mnohých vzácných vědomostí, ale jenom cestování nám dodává k nim potřebného názoru“.¹⁸

Postupné zpřístupňování hradozámeckého fondu pokračovalo v pozměněných majetkoprávních podmínkách i po vzniku Československé republiky.¹⁹ Z hlediska praktické správy a péče o objekty byl významný tzv. přidělový zákon č. 81/1920 Sb. Dle jeho znění stanovovaly příslušné orgány (Státní památkový úřad, Ministerstvo školství a národní osvěty a Státní pozemkový úřad) způsob a rozsah péče o objekty podléhající zákonu o první pozemkové reformě,²⁰ včetně jejich zpřístupnění. Částečně zpřístupněny byly památky v soukromém vlastnictví, památky spravované Klubem českých turistů i památky státní, např. Kunětická hora, Lipnice nad Sázavou, Hluboká nad Vltavou, Český Krumlov, Třeboň,²¹ Vranov nad Dyjí, Kopaniště, Ploskovice, Zákupy, Karlštejn aj. Rozsah zpřístupnění, návštěvní doba, výjimky z této návštěvní doby (např. plánovaná přítomnost majitele) či minimální a maximální množství návštěvníků, výši vstupného aj. upravovaly tzv. návštěvní řady. Dochované návštěvní řady vymezují povinnosti návštěvníků, trasu i roli „provázejícího personálu“, o povaze výkladu však neposkytují žádné indicie.²² Na základě nezměněné koncepce zpřístupnění objektů (částečné zpřístupnění a expozice muzejního charakteru) a vzhledem k obdobné cílové skupině návštěvníků památek (organizované skupiny spolků, jednotlivci) lze předpokládat obdobný přístup ke koncepci prohlídek i charakteru výkladu jako v předchozím období. O nezměněné koncepci prohlídek mnohé napovídá i text Zdeňka Wirtha publikovaný v periodiku Umění,²³ který upozorňuje na vznik nového průvodce Karlštejnem, který napomůže k osvětové

činnosti, sepsaného Správním výborem objektu v roce 1919.²⁴

Potřeba vzniku jednotně koncipovaných průvodcovských textů vyvstává až s centralizací památkového fondu pod státní správu po konfiskacích po roce 1945.²⁵ Konfiskovaný fond vyžadoval od svého převzetí pod správu Národní kulturní komise, které probíhalo v několika vlnách mezi lety 1948–1951, okamžitou evidenci, zabezpečení z hlediska stavebně-technického a zároveň i jasné odůvodnění zamýšleného konceptu dalšího využití objektů.²⁶ Nastínit předpokládaný „další život“ památek umožňovalo téměř okamžité zpřístupnění alespoň některých z nich. Zpřístupnění bylo doprovázeno jasným sdělením (výkladem), orientovaným na co nejširší cílovou skupinu. Zprostředkovatelem výkladu se jako už v minulosti stala pověřená osoba, opět nazývaná „klíčnickem“. Zavedení průvodcovského textu na všechny zpřístupněné objekty vycházelo z náplně administrativní kanceláře Národní kulturní komise na konci 40. let 20. století.²⁷ Příprava objektu k zpřístupnění²⁸ spočívala v následujícím: „... NKK provádí tedy zatím tzv. rámcové instalace... Takto připravený objekt je nutno ještě doplnit textem výkladu, který nezabíhá do podrobností a také nepřesahuje schopnosti klíčnicka. Je připraveno vydání tištěných průvodců.“²⁹

Průvodcovské texty pod drobnohledem metodiků

Počátek 50. let 20. století je ve správní rovně památkové péče spojen s postupným ukončováním činnosti Národní kulturní komise³⁰ a s reorganizací správy památek, respektive decentralizací správy.³¹ Tyto změny se průvodcovských textů dotkly nejen v procesním řízení při jejich vzniku či revizi, v mnohém předjímaly jejich další podobu a především roli. Po únorovém převratu v roce 1948 zesílil tlak na vznik průvodcovských sylabů s jednotnou strukturou, uplatnitelnou napříč republikou, a obsahem rozšířeným vedle standardního odborného sdělení o ideologickou propagandu vloženou přímo do hlavního sdělení textu. S průvodcovskými texty se začalo pracovat jako s politickým, respektive ideologicko-propagačním médiem, kterému nechyběla široká návštěvnícká základna, rozprostřená napříč celým věkovým spektrem populace. Administrativní kancelář v rámci své činnosti do roku 1950 propagačně propojila většinu převzatých hradů a zámků s Čedokem, radou odborů, masovými organizacemi, školami a kulturními institucemi s cílem „... naučit lid chodit do těchto nově získaných uměleckých pokladnic a poukázat na nejvýznamnější a nejdůležitější jejich hodnoty“.³² Za správnost ideologického vyznění vý-

■ Poznámky

18 Vilém Kurz, Předmluva, in: Ladislav Malý, *Vzhůru na cesty! Návod na cestování pro studující*, Praha 1897.

19 Ze zákonů, které se přímo dotýkaly fondu, se jedná např. o zákon č. 61/1918 Sb., zákon, jímž se zrušují šlechtictví, řady a tituly, z prosince 1918. O rok později byla přijata zákonem č. 215/1919, o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919 první pozemková reforma, v jejímž znění byla obsažena zásada, že zvláštním zákonem bude řešen majetek příslušníků bývalé panovnické rodiny habsbursko-lotrinské. K tomu došlo v roce 1921 rozhodnutím parlamentního shromáždění. V návaznosti na pozemkovou reformu byl pak v roce 1924 zrušen zákonem č. 179/1924 Sb., o zrušení svěřenínictví, tzv. fideikomis.

20 Zákon č. 215/1919 Sb., o zabrání velkého majetku pozemkového, ze dne 16. dubna 1919.

21 O rozsahu zpřístupnění jihočeských zámků více např. Antonín Bašta, *Průvodce Šumavou*, Praha 1923.

22 Více o problematice viz Jarmila Netková – Jana Svatoňová, Návštěvní řady a zpřístupňování hradů a zámků, Část I., *Památky a příroda* IX, 1984, č. 8, s. 449–460.

23 Zdeněk Wirth, Hrad Karlštejn, *Umění* XIV, 1942–1943, s. 203–206.

24 Správní výbor hradu Karlštejn byl ustanoven v roce 1918 a jeho členy byli mj. Zdeněk Wirth a Břetislav Štorm.

25 Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, ze dne 23. června 1945 a dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, ze dne 30. října 1945.

26 K činnosti NKK více viz Kristina Uhlíková, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004.

27 Národní kulturní komisi příslušela správa a využití veškerého jak konfiskovaného, tak i ostatního kulturního majetku: a) dekretem prezidenta republiky ze dne 23. června 1945, č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa; b) dekretem prezidenta republiky ze dne 30. října 1945, č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy; c) nařízením Slovenské národní rady ze dne 23. srpna 1945, č. 104/1945 Sb., o konfiskování a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel slovenského národa. In: § 2 zákona č. 137/1946 Sb., o Národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku, ze dne 16. května 1946.

28 Pozn. autora: jedná se o rok 1950.

29 Jiřina Nesvadbíková, *K vývoji památkové péče na území Československa. Výběr autentických dokumentů 1918–1958*, Sv. 3, Praha 1983, s. 297.

30 Od 1. ledna 1952 byla činnost komise jako orgánu státní správy ukončena a agenda přešla na Ministerstvo školství, věd a umění (od 1953 Ministerstvo školství a osvěty), kterému byla podřízena Státní památková správa.

31 Převod agendy Národní kulturní komise včetně činnosti administrativní kanceláře na krajské národní výbory byl ukončen v roce 1951. Více in: Uhlíková (pozn. 26), s. 57.

kladu zodpovídaly od roku 1951 krajské národní výbory, odborná stránka výkladu spadala do kompetencí správce objektu a Státního památkového ústavu. Obecně známý je *Text předmluvy průvodců* z roku 1951 formulovaný Pavlem Hložkem, pracovníkem administrativní kanceláře, který měl být povinnou, čtenou součástí všech průvodcovských textů před samotnou prohlídkou.³³ O míře manipulace s veřejným míněním a o šíři dezinformací spojených s prezentací šlechty ale stejně tak vypovídá úryvek textu Emy Charvátové, který vyšel v měsíčníku *Československo* v roce 1950: „*Interiéry zámků jsou obrazem života a prostředí jediné třídy, která v dějinách společenského vývoje dlouho hrála významnou úlohu. Jsou výmluvným dokumentem ušlechtilých zálib, vybrané i přejemnělé kultivovanosti, konservativnosti, zpátečnictví a rozhledu zaměřeného jen na poznávání ciziny. Mluví o úporném lpění šlechty na zděděném majetku, o jejím poměru k majetku vůbec, o opatrování odkazu nejvyšší kultury šlechtické třídy v 17. a 18. století, ale i o pozvolném upadávání jejího vkusu. To vše je patrné ze zařízení, kde primitivní hygiena se krčí vedle pompésních salonů, kde sbírky exotů a upomínky z cest ukazují, jak cizí byla třída parazitů země, která jí skýtala hospodářskou základnu.*“³⁴

50. a 60. léta 20. století

K plošné revizi stavu sylabů a k pokusům o jednotnou metodiku jejich tvorby fakticky došlo až v roce 1953, kdy byl ve struktuře Státní památkové správy (SPS) zřízen úsek „Osvětového využití památek, zejména hradů a zámků I. kategorie“. Tento úsek svojí náplní práce částečně kopíroval činnost zaniklé administrativní kanceláře Národní kulturní komise. Hlavní úkol spočíval v pozvednutí úrovně výkladů na hradech a zámcích I. kategorie a v propagaci zpřístupněných objektů. Za účelem naplnění stanovených cílů z hlediska instalace a průvodního slova byl v roce 1950 vydán tzv. *Plán využití státního kulturního majetku*, zahrnující např. následující: „... středověké stavby, které budou udržovány v dochovaném stavu se všemi pozdějšími změnami a kde pieta k dokladům nejstarší české minulosti vylučuje jiné využití než podrobnou prohlídku, spojenou s náležitým výkladem, zbaveným všeho romantického přikrašlování skutečnosti.“

„... pro druhou skupinu bylo zvoleno téma muzeí staré bytové kultury... Tato skupina má vhodnou instalaci dobových zámeckých interiérů poskytnout obraz rekonstruované historické skutečnosti, ale nevázat se na určité lokální nebo rodové reminiscence.“

„... několik zámků bude naplněno dokumen-

tačními přehledy vývoje především pozemkového majetku od 10. – 20. století v rukou šlechty s průvodní složkou vývoje jejich poddaných, ... doplní se údaje expozic bydlení bezzemků a poddaných v 18. století a doprovodí se údaji o jejich životní míře, o cenách životních potřeb a o výši jejich výdělků. Tak bude návštěvník skutečně přiveden k správnému hodnocení feudálního řádu.“³⁵

Vedení úseku bylo svěřeno historičce umění Jiřině Doubnerové, která v letech 1951–1953 působila na Ministerstvu školství, věd a umění.³⁶ Odpovídající ideologické vyznění průvodcovských textů dostala na starost Ema Charvátová,³⁷ za odbornou část výkladů zodpovídala Tatána Kubátová,³⁸ tedy obě pracovnice podílející se na problematice již v rámci administrativní kanceláře. Jiřina Doubnerová posléze pracovní skupinu rozšířila o osobnosti Ivana Šperlinga, Stanislava Vettera, Drahoslava Makovičku, Ladislava Fukse, částečně se do činnosti úseku zapojovali Oldřich J. Blažíček, Růžena Soukupová a další, převážně historikové umění. Situaci průběžně reflektují články Jiřiny Doubnerové a Emy Charvátové vydávané ve Zprávách památkové péče: „*Výklad se dnes stal jedním ze základních potřeb péče o kulturní statky minulosti a zárukou jejich ochrany. Tento obor je dosud nedostatečně obhospodářován. ... Je třeba si uvědomiti, že tento způsob sdělení nejširším vrstvám má rozhodující vliv na poměr toho, kdo s výtvarným dílem minulosti přichází poprvé do styku.*“³⁹ Hledání přístupů k průvodcovským textům vyústilo ve vydání *Metodických pokynů pro krajské komise, pověřené zpracováním textů výkladů pro navštěvované památkové objekty*⁴⁰ v květnu 1961. Metodické pokyny jsou členěny na dvě části, část ideologickou nazvanou *I. Osvětové posláním výkladu* a část odbornou pod názvem *II. Vlastní skladba textu pro průvodce*. Celý metodický materiál je prokládán úryvky ze sylabů, na kterých J. Doubnerová demonstruje obecné poznatky shromážděné na základě plošné revize textů. Formulováním základních tezí k formální i obsahové stránce sylabů bezděčně poukazuje na reminiscenci s knižními průvodci, vycházejícími od poloviny 19. století a na počátku 20. století, bez přihlídnutí ke změně cílové skupiny a způsobu provádění. J. Doubnerová upozorňuje na přehlížení individuálních podmínek objektů a strukturování výkladu téměř dogmaticky dle místností, připomíná přílišnou faktografičnost výkladu, zahlcování návštěvníků jmény a letopočty bez vazby na stávající instalace, absenci sociálních témat aj. Tedy na úseky průvodcovského výkladu, které jsou problematické i v současné době. Jakkoliv nadčasově se ovšem zdají připomínky

k odborné obsahové části sylabů, zcela absurdní se vzhledem k datu vydání materiálu (1961) jeví část metodických pokynů nabádající tvůrce sylabů k dogmatickému uplatňování komunistické ideologie a až zarputile osobní angažovanost autorky v interpretaci ideologie, implementované do přiložených textových ukázek. Téměř souběžně s vydanými metodickými pokyny byly v tehdejším Východočeském kraji pro vybrané objekty vydávány tzv. vzorové texty doplněné tzv. studijním textem (tzv. dvoustupňová struktura), dle jejichž vzoru mělo dojít k revizím stávajících textů či tvorbě nových. Stejně tak jako v předchozím období vycházely tištěné průvodce po památce, různé propagační materiály a letáky.⁴¹ Co se týče tvůrců průvodcovských textů, nově měli na jejich vzniku od roku 1955 podíl vedle kastelánů a průvodců objektů i tzv. lektori. Jednalo se o pozici vědeckých pracovníků, kteří měli „*pečovat o dobrou kulturní úroveň provozu ve svěřených objektech*“.⁴² Náplň jejich práce spočívala v badatelské a lektorské práci, doplňovali průvodcovské texty o nové poznatky, absolvovali náslechy při prohlídkách, poskytovali průvodcům zpětnou vazbu a v neposlední řadě zřejmě dohlíželi na důsledné uplatňování ideologie. Lektori byli organizačně zařazeni pod Státní památkovou správu, která je na základě specializace a dle

³² Ema Charvátová, Státní kulturní majetek ve správě Národní kulturní komise, *Československo* V, 1950, č. 4, s. 197–198.

³³ Text předmluvy průvodců na státních hradech a zámcích 1951, ÚDU AV ČR, <http://www.konfiskovanepamatky.udu.cas.cz/files/url/13.pdf>, vyhledáno 21. 3. 2021.

³⁴ Charvátová (pozn. 32), s. 198.

³⁵ Nesvadbíková (pozn. 29), s. 300–301.

³⁶ Více o Jiřině Doubnerové viz např. *Paměť národa*. Jiřina Doubnerová (1922–2005), <https://www.pametnaroda.cz/cs/doubnerova-jirina-20140310-0>, vyhledáno 10. 3. 2021; nebo *Paměť národa*. Jiřina Doubnerová (1922–2005), <https://www.pametnaroda.cz/cs/doubnerova-jirina-1922>, vyhledáno 10. 3. 2021.

³⁷ Ema Charvátová (1906–1985), někdy též uváděná jako Ema Charvátová-Sedláčková, historička umění.

³⁸ Tatána Kubátová-Bulionová (1914–2000), historička umění.

³⁹ Ema Charvátová, *Správa a využití státního kulturního majetku*, *Zprávy památkové péče* XIII, 1953, s. 33–53.

⁴⁰ Jiřina Doubnerová, *Metodické pokyny pro krajské komise, pověřené zpracováním textů výkladů pro navštěvované památkové objekty*, SÚPPOP, Praha 1961.

⁴¹ Zákon o kulturních památkách vyhlášen, *Zprávy památkové péče* XVIII, 1958, č. 1–2, s. 1–2.

⁴² Vlastimil Vinter, *Živý odkaz minulosti: Kulturní památky v Československu*, Praha 1961, s. 30.

4

5

Obr. 4. *Důl Michal v Ostravě. Průvodce v živé diskusi s návštěvníky. Autentické vyprávění bývalého horníka dokáže strhnout děti i dospělé. Fotoarchiv NPÚ, ÚPS Kroměříž. Foto: Tomáš Vrtal, 2021.*

Obr. 5. *Státní hrad Buchlov. Úsměv a nadšení průvodce po památkovém objektu je pro návštěvníky velmi cenným bonusem, který dokáže znásobit prožitek z prohlídky. Fotoarchiv NPÚ, ÚPS Kroměříž. Foto: Tomáš Vrtal, 2021.*

potřeby detašovala na příslušné objekty. Na základě usnesení z kolegia Ministerstva kultury mělo být do konce roku 1960 obsazeno celkem 20 pracovních pozic lektorů.⁴³ V souvislosti s usazením pozic lektorů do struktury instituce a vybraných nejvýznamnějších památkových objektů je v obhajobě potřebnosti této pozice zmiňována skutečnost, že ročně přichází na SPS velké množství stížností na výklad průvodců: „... výklad zdaleka nedosahoval úrovně objektu, v němž byl podáván ... větší postrádal uměleckou, vědeckou i politickou progresi a tedy i výchovnou sílu a ustrnul tak na povrchním popisu, což v návštěvnických vzbuzovalo a muselo vzbuzovat oprávněný pocit zklamání.“ V návaznosti na uvedené je dále konstatováno, že „... průvodce musí vykládat jinak dětem a jinak dospělým... A teď to hlavní: má vždy průvodce po ruce text, který by odpovídal výchovnému poslání...?“⁴⁴

70. a 80. léta 20. století

V duchu pokračujícího ideologického dohledu vstupují památkové objekty i do období let normalizačních, kdy se znovu opakuje v minulosti již nejednou aplikovaný přístup prezentace objektů formou obsahově upravené a společensky neškodné prohlídky. Ministerstvo kultury zahájilo akci vyřídování mobiliárních fondů, ze kterých tak pod rouškou nadbytečnosti a nepotřebnosti legálně mizely části vybavení, z prohlídkových tras se odstraňovaly rodové portrétní galerie⁴⁵ a záměrně se v prohlídkách vy-

nechávaly prostory kaplí.⁴⁶ Na začátky prohlídkových tras byly instalovány tzv. vstupní historické expozice, což byly v podstatě prostory pro politicky nezávadnou a ideologicky odpovídající prezentaci památky, která patřičným způsobem vykládala zejména roli šlechty nebo církve a snažila se o podání jejich tendenčně zkresleného, místy až dehonestujícího obrazu.⁴⁷ „... Myšlenka vstupních síní jde vlastně ruku v ruce s kulturněpolitickým a vědecko-osvětovým využitím našich památkových objektů...“⁴⁸ Tento princip vycházel mimo jiné i z usnesení vlády ČSR, které vstupní síně posunulo mezi přední úkoly tehdejších památkových zpráv.⁴⁹ Příkladem může být tehdy nově instalovaný prostor zámku v Miloticích, otevřený v srpnu 1974, který byl prezentován tak, že „... místnost je věnována rozpadu feudálně výrobních vztahů, vzniku kapitalismu a konkrétně hledí přejít od národního obrození ke vzniku samostatného státu Čechů a Slováků, včetně charakteristiky cesty od buržoazní společnosti k socialismu“.⁵⁰ O rok později byla otevřena vstupní síň i na zámku Boskovice, která byla vysoce ceněna „... hlavně proto, že vyznívá historicky konkrétněji, esteticky emotivněji a celkově jaksí lidsky pravdivěji a že plně vyhovuje památkovému poslání objektu, poněvadž z něho vychází a v nejlepším slova smyslu mu i slouží“.⁵¹ Za pozitivní lze ale považovat skutečnost, že se i díky těmto postupům podařilo téměř zastavit snahy o vyklízení zámků a jejich postupné proměňování v různě zaměřená muzea.⁵²

Paralelně docházelo pochopitelně i k radikálním úpravám průvodcovských textů v tomto politicky nezávadném duchu.⁵³ Památky jako součást kulturního dědictví byly považovány za jeden ze základních atributů národní identity a kulturnosti národa. „... Jestliže přiznáváme těmto hodnotám takový trvalý kulturní význam, je třeba zapojovat je do života společnosti nejen v roli převzatého majetku zvláštního rázu,

jímž se pyšníme před světem, ale především v roli specifického prostředku, kterým budeme záměrně ovlivňovat vědomí lidí, zvláště pak mladé generace.“⁵⁴ Návštěvníkům tak průvod-

■ Poznámky

43 Vladimír Fořt, Odborní lektori – noví pomocníci SPS na hradech a zámcích, *Zprávy památkové péče* XV, 1955, č. 6–8, s. 240–241.

44 Ibidem. Např. pro první čtyři lektory, plánované k obsazení v roce 1955, byly navrženy jejich regiony působnosti následovně: lektor pro Lednici – umístění na Náměstí nad Oslavou a svěřeny mu budou Vranov nad Dyjí, Bítov a Valtice. Lektor pro Karlštejn bude pracovat i pro Křivoklát, Žebrák, Točnick a Krakovec, lektor v Náchodě pro Ratibořice, Kuks, Nové Město nad Metují, Opočno a Rychnov nad Kněžnou, lektor Hluboké pro Český Krumlov a Rožmberk.

45 Např. portréty příslušníků rodu Schwarzenbergů na zámku Hluboká nebo rodu Harrachů na zámku Hrádek u Nechanic a na dalších objektech. Více Květa Křížová, Ohlédnutí za činností oddělení hradů a zámků NPÚ, *Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, č. 5, s. 392–394; nebo Oldřich J. Blažiček, Státní hrady a zámky a prezentace jejich vnitřků, *Památková péče a ochrana přírody v Jihomoravském kraji*, Brno 1989, s. 211.

46 Např. kaple na zámku v Náchodě.

47 Jaroslav Petrů, Vstupní síně na památkových objektech, *Památky a příroda*, 1976, č. 10, s. 605–608.

48 Ibidem, s. 605.

49 Usnesení vlády ČSR č. 270 ze dne 13. listopadu 1974 ke Zprávě ministra předsedy Výboru lidové kontroly O provedení zprávy, ochrany a výchovného využití kulturních památek v ČSR.

50 Petrů (pozn. 47), s. 606.

51 Ibidem, s. 606.

52 Blažiček (pozn. 45), s. 212.

53 Více k tématu např. Křížová, (pozn. 45), s. 392–394.

54 Josef Beneš, Podíl kulturního dědictví na utváření profilu socialistického člověka, *Památky a příroda*, 1978, č. 5, s. 269.

ce stále opakoval, že navštěvují objekty, které „... dříve sloužily jen bohatým vrstvám“,⁵⁵ a to v rámci demokratizace kultury. Interpretace tak probíhala s jasně definovanými pravidly: „... máme-li na mysli konečný cíl – přetváření lidského vědomí ve smyslu socialistického člověka – musíme posuzovat celý výchovně vzdělávací proces až podle finálního efektu, tj. konkrétního chování a rozhodování, v zaujímání postojů k úkolům a potřebám společnosti...“⁵⁶

Z hlediska množství dochovaných průvodcovských textů představují pro analýzu nejrozsáhlejší fond texty z 80. let 20. století. Jejich vzniku předcházelo vydání ústřední Metodiky průvodcovských textů pro rok 1978,⁵⁷ jejíž spoluautorkou je Jarmila Netková, která působila od roku 1973 v rámci Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody Vysochodčeského kraje, posléze, od roku 1977, pak na Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze (SÚPPOP). V rámci sledovaného tématu je významným metodickým krokem založení Komise pro posuzování průvodcovské činnosti při SÚPPOP, které J. Netková iniciovala a tuto komisi posléze i vedla. Agenda komise spočívala v systematizaci průvodcovské služby, ve školení stálých i sezónních průvodců, hodnocení prohlídek aj. Souběžně, ve spolupráci s krajskými středisky památkové péče, probíhaly revize průvodcovských textů, v případě potřeby tvorby nových textů již byly připravovány v souladu s novou metodikou. Dle vzpomínek pamětníků je zřejmé,⁵⁸ že klíčovou úlohu při tvorbě sylabů hrál bezprostřední kontakt autora textu s objektem. Probíhaly opakované návštěvy, konzultace s kastelánem i s průvodci, badatelé byli umožněni přístup k archivním pramenům apod. Po sepsání textu následovala revize ze strany Komise pro posuzování průvodcovské činnosti (5 členů), která průvodcovské texty schválila, případně vrátila k přepracování v případě odborných či metodických nedostatků: „Hodnotný průvodcovský text nespočívá v přemíře informací, ale v obsahovém ztvárnění myšlenky, přiměřeném památce a jejímu návštěvníkovi. V případě průvodcovského textu je navíc potřeba navození atmosféry areálu památkového objektu, interiérů, a charakterizace interiérů a jejich vybavení.“ Po přijetí textu ke schvalovacímu řízení následovala konzultace s autorem textu, kastelánem a zastupcem odboru kultury z příslušného krajského národního výboru přímo na příslušném objektu. Prvé průvodcovské texty dle metodiky z roku 1978 vznikly pod správou Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody v Českých Budějovicích (1979–1980), následovaly další kraje.⁵⁹

Průvodcovské texty byly dle metodiky připravovány jako dvouúrovňové. Na levé straně byl umístěn závazný text pro interpretaci památky, pravá strana obsahovala text doplňkový, který sloužil pro potřeby průvodce (doplňující informace, vyznačení pasáží pro různé cílové skupiny aj.). Z obsahového hlediska bylo doporučeno text členit na úvod, ústřední část a závěr, tzn. stejně jako v uplynulém období. Texty neměly obsahovat přemíru faktografických údajů, tzn. příliš podrobný výčet majitelů, letopočtů, exponátů aj., informace komise doporučovala „dávkovat úměrně“, vytýkána byla absence sociálních témat (život feudálů ve srovnání s životem poddaných, společenské postavení majitele aj.), absence informací o širším okolí památky (zahrady, parky, města a okolí). A opět, jakkoliv se metodické poznámky k obsahové náplni sylabů zdají být z dnešního pohledu aktuální, přetrvává v textech i nadále tendence ke katalogovému výčtu mobiliáře a dále silný dezinterpretační náboj ve vnímání šlecht. ⁶⁰ Téměř společným jmenovatelem je pak ve většině sledovaných textů zdůraznění „nerovného vztahu“ mezi šlechtou a poddaným, např.: „Ještě dnes je v protikladu zámku a malých chalup dobře patrna třídní propast, která oddělovala životní prostředí šlechty a poddaných...“⁶¹ nebo: „... určitá politická a hospodářská závislost a omezování ze strany správy schwarzenberského velkostatku trvalo až do konce 2. světové války. Teprve potom se mohlo město svobodně rozvíjet.“⁶²

Situace po roce 1989

Počátky 90. let 20. století se v oblasti správy památkových objektů nesly ve znamení restitučních nároků původních vlastníků majetků konfiskovaných po 2. světové válce. Navrácelo bylo několik desítek hradů, zámků a dalších památek, dále pak i mobiliární vybavení objektů. Mnohé z objektů byly ponechány přístupné veřejnosti,⁶³ jiné byly uzavřeny pro soukromé potřeby majitelů, další byly prodány. V oblasti průvodcovských textů se změny společenských poměrů projeví téměř okamžitě. Byly vynechány ideologické pasáže, většina objektů do svých sylabů doplnila podrobnější informace o posledních majitelích, soustředila se na prezentaci každodenního života na šlechtických sídlech. Dá se říci, že toto „nadechnutí“ skýtal naději, že konečně dojde ke změně konceptu prezentace prohlídkových tras, v minulosti již mnohokrát avizované.⁶⁴ Ani tentokrát však nelze než konstatovat, že možnosti nastavení nových principů a přístupů v interpretaci dosud nebylo plně využito. Umožnit návštěvníkovi zažít nový rozměr prožitku z návštěvy památky ještě stále není všude samozřejmostí.

Nově připravované prohlídkové trasy na památkách se od začátku 90. let 20. století zaměřují především na dosažení co největší autenticity interiéru, ale na mnohých objektech se nedaří vystoupit z formátu, na který je návštěvník v podstatě zvyklý, a jeho hodnocení je tak mílostrdné a zkreslené letitým zvykem. Místa v sylabech, uvolněná po ideologicky zaměřených pasážích, často jen nahradily další nové vyčerpávající popisy a příběhy uměleckých a uměleckořemeslných předmětů, prezentovaných často po mnoha desítkách let ukrývání v depozitářích.⁶⁵ Úplné nápravě nejenom dezinformací, ale i zamlčovaných informací o roli a životním stylu šlechty nebo o církvi, po desetiletí prezentovaných na památkových objektech, tak ještě stále mnohé dlužíme. Máme ale i dost příkladů, kdy prohlídka památky nemusí znamenat pouze formální splnění nepsané společenské povinnosti nebo výběr nejpřístup-

■ Poznámky

⁵⁵ Ibidem, s. 269.

⁵⁶ Ibidem, s. 270.

⁵⁷ Metodika průvodcovských textů pro památkové objekty ČR, SÚPPÚP 1978, č. 4063/78 – projektovému týmu se i přes velkou snahu nepodařilo plně znění této metodiky v rámci NPÚ dohledat.

⁵⁸ Jarmila Netková a Alena Černá, pozn. autora.

⁵⁹ Více Jarmila Netková, Průvodcovská služba na hradech a zámcích v sezóně 1980, *Památky a příroda*, 1981, č. 7, s. 408–416.

⁶⁰ Otázce vnímání šlechty v průvodcovských textech se poměrně zevrubně věnuje práce: Michal Nguyen, *Obraz šlechty v průvodcovských textech českých hradů a zámků. Období totality 1948–1989* (diplomní práce), Katedra historie FF UP, Olomouc 2020.

⁶¹ Autor neuveden, *Průvodcovský text Rychnov nad Kněžnou* (nepublikovaný text, zdroj archiv NPÚ), 1980.

⁶² Adolf Kalný, *Průvodcovský text Schwarzenberská hrobka. Třeboň Domanín* (nepublikovaný text, zdroj archiv NPÚ), 1980.

⁶³ Např. Český Šternberk, Chlumeck nad Cidlinou, Kost, Mělník, Orlík, Žďár nad Sázavou a další.

⁶⁴ Jak již bylo uvedeno několikrát v textu výše, již od 50. let 20. století bylo opakovaně upozorňováno odbornými pracovníky, že texty jsou velmi popisné a často návštěvníkovi nesrozumitelné; že je třeba upustit od kunsthistoricky popisného výkladu, návštěvníka nezahlcovat přílišným množstvím letopočtů, jmen, rodinných vazeb apod. Až na výjimky nebylo tohoto cíle plošně nikdy dosaženo.

⁶⁵ K vývoji instalací na památkových objektech viz Naděжда Kubů, *Hrady a zámky po druhé světové válce, Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, č. 5, s. 382–386, nebo Marta Sedláková, *Půl století v rolích správců moravských hradů a zámků, státní správa a památkové ústavy, Zprávy památkové péče* LXVIII, 2008, č. 5, s. 387–391.

nějšího kulturního vyžití během prázdnin. Implementace nových interpretačních přístupů se tak pomalu stává zárukou prohlídek, kde je návštěvník partnerem nebo klientem, kterému je možné otevřít další netušené rozměry a vrstvy památky, kde se konkrétní památka může stát prostředníkem pro pochopení potřeby aktivně chránit památkový fond obecně nebo kde se na dějinných událostech dají hledat paralely k dnešku. A hlavně, kde je možné prohlídku z nudy přetavit v potěšení z prožitku a v radost z poznávání. Do průvodcovského textu emoci vložit nelze, ale dobrý sylabus připraví prostor pro průvodce, který se pak stává jejím tvůrcem ve vztahu k naslouchajícím.

Některé objekty měly to štěstí, že se jim podařilo navázat kontakty s bývalými majiteli, potomky původních vlastníků nebo pamětníky z řad zaměstnanců šlechtických rodin před konfiskací majetku po 2. světové válce. Dostalo se jim tak jedinečné možnosti nejenom upravit instalace prohlídkových tras tak, aby odpovídaly co nejvíce realitě doby, kdy zde původní majitelé ještě žili, ale v tomto duchu mohly být upraveny také průvodcovské texty pro následnou interpretaci, obohaceny o autentické poznámky či postřehy, které z podstaty věci nelze najít v žádné odborné literatuře.⁶⁶ Tyto nenahraditelné a nesmírně cenné informace pak významně obohatily penzum témat, která bylo možné na dané památce prezentovat. V ideálním případě autenticita interiéru utvářela prostor pro autenticitu příběhů, které si návštěvník při prohlídce vyslechl.

Závěr

V rámci projektu proběhlo několik plošných výzkumů, z nichž některé byly zaměřeny právě na analýzu sylabů historických i současných,⁶⁷ nebo na výzkum návštěvníků památkových objektů, ve kterém byli dotazováni mimo jiné i na atraktivnost a srozumitelnost výkladu průvodce.⁶⁸ Z obou výzkumů vyplývá, že se již mnohé podařilo, často díky velkému osobnímu nasazení odborných pracovníků na objektech či v instalačních odděleních, autorů průvodcovských textů i samotných průvodců, především těch na vysoké profesní úrovni. Zároveň je ale korektní konstatovat, že v kontextu nových přístupů v interpretaci památkových objektů současněmu návštěvníkovi ještě také mnohé dlužíme. Odvaha přehodnotit přístup ke struktuře a obsahu sylabu, odvaha položit si otázky týkající se cíle a podstaty – hlavního sdělení prohlídky památky – a odvaha změnit mnohde po léta „zajeté koleje“ dosud aplikovaných koncepcí a přístupů je dobrým základem k vykročení na úroveň, se kterou se zatím setkáváme především v zahraničí – což je nejen prezentace, ale

celistvější a autentičtější interpretace kulturního dědictví. Samozřejmostí by pak měla být i mnohem širší komunikace s různými odbornými specializacemi napříč NPÚ, které mohou pracovníkům instalačních oddělení nabídnout i jiné úhly pohledu na danou památku či další kontexty, právě dnes tolik potřebné. Dobrá interpretace je výsledkem kvalitní týmové práce, reflektující nové přístupy tak, aby každý návštěvník odcházel nejenom s hlavou plnou nových informací, ale především s příjemným prožitkem a nezapomenutelnou emocí, kterou mu památka ve své jedinečnosti může nabídnout.

Retrospektiva do hlubin tvorby sylabů a do role, kterou zastávají, poukázala mimo jiné na poměrně stěžejní kontroverzní průvodní jevy v jejich obsahu. Každá doba využívá průvodcovský text nejen k osvětě v oblasti kulturního dědictví, ale do jisté míry i k manipulaci s veřejným míněním. Jakkoliv se tento závěr zdá vzhledem k současným průvodcovským textům nadnesený a z pozice odborníků podílejících se na vzniku průvodcovských textů jsme si jisti vysokou odbornou úrovní a apolitičností průvodcovských textů, zkusme se na ně podívat pozorněji. S množstvím dezinformací uvedených v textech především z 60. a 80. let 20. století, ať již se jedná o záměrné pokřivení obrazu církve nebo šlechty, jsme se v současných textech vypořádali tak, že jsme je vynechali. Ve valné většině komparovaných textů byly tyto pasáže pominuty a nahrazeny „odlehčeným sdělením“, aniž by byl alespoň nastíněn pokus o narovnání informací sdělovaných předchozími generacemi návštěvníků, z nichž mnozí se na objekty vraceli opakovaně a možná mají tyto texty v paměti. Jako příklad lze využít hojně se opakující zachycení procesu znárodnění, který funguje jako neúmyslná manipulace s veřejným míněním. Proces znárodnění je nezdědkou popisován neosobně, bez jakékoliv angažovanosti v procesu: „majetek přešel do vlastnictví státu“. Průvodcovské texty, možná po vzoru veřejnoprávních médií, „očesáváme“ o mnohá data ve snaze nezatěžovat návštěvníky množstvím informací a hledáme stále nové, a nutno podotknout, že přímější cesty, jak je zaujmout. Jakou mají současné sylaby vlastně funkci – výchovnou, vzdělávací, nebo jsou součástí kulturního edutainmentu?⁶⁹ Závěrem si připomeňme nadčasovou formulaci uvedenou ve zmíněných Metodických pokynech pro krajské komise z roku 1961, dle které by obsah textů měl „... vytěžit z národní minulosti a ji dokumentujících památek vše to, co může dnešní společnost akceptovat jako podněty pro svůj vlastní vývoj“.⁷⁰

Tento článek vznikl v rámci výzkumného projektu „Prezentace a interpretace historického prostředí jako nedílná součást kulturní výchovy a vzdělávání v čase nových médií a tzv. tekuté modernity“ (DG18P020VV049), financovaného z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II). Nositeli projektu jsou Národní památkový ústav a Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.

Mgr. Květa JORDÁNOVÁ, Ph.D.
Katedra dějin umění a kulturního dědictví,
FF OSU
kveta.jordanova@osu.cz

PhDr. Martina INDROVÁ, Ph.D.
Katedra dějin umění a kulturního dědictví,
FF OSU
martina.indrova@osu.cz

■ Poznámky

66 Z objektů je možné zmínit např. SZ Náměšť nad Oslovou, který od počátku 90. let pravidelně navštěvují příslušníci rodu Haugwitz a významně se spolu se správou objektu podílejí na pořádání kulturních akcí na zámku. Takových příkladů je mezi objekty ve správě NPÚ více.

67 Více k výzkumu viz Jakub Jareš – Veronika Večeřová, (pozn. 1).

68 Více k výzkumu viz Kateřina Sládková, Přezívej prohlídky s průvodci? Výsledky výzkumu mezi návštěvníky památkových objektů, *Zprávy památkové péče* LXXXI, 2021, č. 1, s. 37–38.

69 Edutainment – spojení zábavy se vzděláváním, zábava, jejímž vedlejším produktem je vzdělávání, vzdělávání prostřednictvím zábavy, in: Hana Havlůjová – Petr Hudec – Martina Indrová a kol., *Památky nás baví 1. Objevujeme kulturní dědictví s předškoláky a žáky 1. stupně základních škol*, Praha 2015, s. 15.

70 Doubnerová, Metodické pokyny (pozn. 40), s. 4.